

Motion till riksdagen

1985/86:Fö416

Evert Svensson m. fl. (s)

Översyn av vapenfrilagen

Nu gällande vapenfrilag beslöts av riksdagen 1978. Den hade föregåtts av ett betänkande av 1973 års vapenfriutredning. Betänkandet var ett ambitiöst försök att finna en rimlig avvägning mellan å ena sidan samhällets deklarerade behov av allmän värnplikt och å andra sidan enskilda människors moraliska övertygelse om det felaktiga i militära sätt att avvärja och lösa konflikter och därmed förknippad (beredskap till) användning av vapen mot andra människor.

Utredningens förslag i detta syfte innehöll bl. a. följande element:

- Generösare och tydligare formulerade förutsättningar för tillstånd till vapenfri tjänst.
- Betydande förenkling av prövningsförfarandet.
- Tjänstgöringsalternativ för vapenfria även utanför totalförsvaret.
- Samhällstjänst ådömd av domstol som alternativ till fängelsestraff vid totalvägran.

Då propositionen lades fram visade det sig att den borgerliga regeringen slopat samhällstjänsten och knutit tjänstgöringsalternativen till krigssamhällets behov. Utdragna förhandlingar mellan koalitionspartierna om förutsättningarna för tillstånd samt om prövningsförfarandet ledde till en ordning som enligt försvarsutskottet skulle innebära att "prövningsförfarandet förenklas så långt det är möjligt utan att man avstår från ett underlag för vapenfrinämndens prövning". Det underströks samtidigt att "sökandens bevisbörd för styrkande av den övertygelse han hävdar inte bör vara tung". Och försvarsminister Krönmark sade sig, trots de vidtagna förändringarna i utredningsförslaget, räkna med att den nya lagen skulle medföra "ett jämförelsevis litet antal avslag av ansökningar hos vapenfrinämnden".

När vapenfrilagen trädde i kraft den 1 juli 1978, så resulterade den också i en påtaglig sänkning av avslagsfrekvensen: från 35,8 % 1977 till 15,4 % 1979. Under de båda följande åren låg avslagsfrekvensen kvar på denna nivå, som trots allt innebar mellan 500 och 700 avslag per år. 1982—1985 har avslagsfrekvensen på nytt stadigt ökat, från 19,1 % till 25,6 %, med närmare 1 000 avslag såväl 1984 som 1985.

Skiftande förklaringar har givits för denna ökning av antalet avslag. Från vapenfrinämndens sida har man hänvisat till att en viss förändring av sökandegruppens sammansättning skulle ha ägt rum. Enskilda ledamöter i nämnden har samtidigt påtalat vad man anser vara en viss skärpning i nämndens praxis.

Ett prövningsförfarande innebär alltid att det kan finnas en kategori som efter avslag på sin ansökan fullföljer sin värnpliktsvägran. Med nuvarande lag riskerar de därmed bötes- eller fängelsestraff. Oavsett vilken förklaringen till den ökade avslagsfrekvensen må vara, så har den inneburit att antalet sådana totalvägrare på nytt har ökat. Under åren 1980—1983 var det ca 140 per år. För åren 1984—1985 föreligger inga säkra uppgifter. Riksdagens försvarsutskott har visserligen i sitt betänkande 1984/85:9 angett en preliminär siffra för 1984. Enligt uppgift från försvarsdepartementet är denna emellertid behäftad med en betydande osäkerhet på grund av en omläggning av statistiken. Värnpliktsverket, som numera övertagit statistikansvaret, tar endast fram en klumpsumma på antalet vapenfrisökande plus totalvägrare.

För att få en korrekt bild av problemets omfattning bör man också ta hänsyn till dem som värnpliktsvägrar *utan ansökan om vapenfri tjänst*. Motiven härför kan vara att den värnpliktige inte vill godta att de vapenfria tjänstgöringsalternativen är knutna till krigssamhällets behov. Om denna förutsättning vore annorlunda, skulle sannolikt i vart fall en del av denna kategori totalvägrare fullgöra vapenfri tjänst.

En jämförelse av värnpliktsverkets och vapenfrinämndens statistik synes ge vid handen att 384 värnpliktiga totalvägrade under perioden juni—december 1985. Totalvägrare döms första gången regelmässigt till böter, andra gången till fyra månaders fängelse och inkallas därefter icke vidare. Vi vet av erfarenhet att en betydande del av dem som döms till böter framhärdar och därmed döms även till frihetsstraff.

Att samhället på detta sätt och i denna omfattning tillgriper straffsanktioner mot ett handlande som ofta är uttryck för en djupt känd etisk övertygelse måste ses som något mycket allvarligt, i synnerhet mot bakgrund av de intentioner med lagstiftningen som citerats här ovan.

Utvecklingen på detta område i de övriga nordiska länderna har inneburit en klar liberalisering. Danmark har avskaffat den allmänna värnplikten och infört den ordningen på vapenfriområdet att det räcker med att anföra giltiga motiv i en skriftlig ansökan för att denna skall beviljas. Av det förhållandevis ringa antal som efter inkallelse ansökte om vapenfri tjänst bifölls 1984 över 90 % av ansökningarna.

Det norska systemet liknar det svenska, men man har inte lika stränga krav på de sökande. Även här beviljades mer än 90 % av ansökningarna 1984.

Den finländska vapenfrilagen har hittills haft en inriktning liknande den svenska och norska. Under det gångna året har emellertid Finlands riksdag beslutat att det fr. o. m. 1987 skall räcka med en skriftlig ansökan.

Av dessa skäl finns det enligt vår uppfattning anledning att nu vidta en översyn av vapenfrilagen utifrån de erfarenheter som vunnits efter 1978. En sådan översyn bör utgå från de i förarbetena uttalade intentionerna med lagstiftningen.

Inom ramen för den föreslagna översynen är det några aspekter som enligt vår uppfattning särskilt bör behandlas.

Förutsättningar för vapenfri tjänst

För tillstånd till vapenfri tjänst krävs enligt utskottsbetänkandet att sökanden har en respekt för människolivet som är ännu starkare än vad som är fallet med det stora flertalet medborgare, vilka måste antas känna obehag vid tanken på att bruka vapen mot annan och — om detta ändå blev nödvändigt — göra så efter viss självövertvinnelse. Den som får tillstånd till vapenfri tjänst måste enligt utskottet ha en respekt för människolivet som är så villkorlös att den inte kan förenas med den medborgerliga skyldigheten att försvara vårt samhälle med vapen.

I propositionen hade försvarsministern därutöver, i likhet med utredningen, föreslagit att de som vunnit en på klart ideella skäl grundad övertygelse om krigets och våldets meningslöshet, orättvisa och inhumanitet som social företeelse, men hos vilka tanken på det enskilda människolivet och dess okränkbarhet framträder mindre starkt, bör ha möjlighet att få vapenfri tjänst. Försvarsutskottet invände att vare sig den sökande anförde religiösa eller andra skäl för ansökan, så måste inställningen vara klart knuten till en stark respekt för det enskilda människolivet och dess okränkbarhet: "Enbart en övertygelse om krigets och våldets meningslöshet, orättvisa och inhumanitet som social företeelse kan inte antas vara tillräckligt hållfast inför det sociala tryck att delta i försvaret, som ett väpnat angrepp på vårt samhälle kan väntas medföra." I betänkande 1984/85:9 har utskottet vidhållit denna ståndpunkt.

Det finns, enligt vår uppfattning, skäl att anta att en del av dem som nu får avslag på sin ansökan hänför sig till nyssnämnda kategori. Allteftersom kapprustningen fortsatt och världsläget försämrats har denna inställning utan tvekan vunnit ökad spridning. Det finns därför skäl att vid en översyn av vapenfrilagen pröva frågan, om det går att finna en lösning som kan rädda exempelvis denna kategori undan frihetsstraff för att ha handlat i enlighet med sin övertygelse.

Krav på en generösare lagstiftning har gång efter annan uttalats av olika folkrörelser, exempelvis av det kristna riksmötet i Jönköping 1983. Den föreslagna översynen bör ha detta önskemål till utgångspunkt.

Prövningsförfarandet

Ett antal remissinstanser, inte minst från kyrkligt håll, förordade 1977 ett avskaffande av provningsförfarandet. Värnpliktsvägran av bekvämlighets-skäl skulle enligt detta synsätt kunna motverkas genom en viss förlängning av tjänstgöringstiden för de vapenfria. Detta synes också vara den väg som Finlands riksdag förordat, när man i samband med ovannämnda beslut om provningsförfarandet inkluderat en förlängning av tjänstgöringstiden från 12 till 16 månader.

Förslaget om provningsförfarandets avskaffande har i allmänhet motiverats med att erfarenheterna av provningen kan anses understryka svårigheterna att utforma ett någorlunda objektivt och från rättssäkerhetssynpunkt godtagbart förfarande.

Enligt vår uppfattning inträffade en påtaglig förbättring härvidlag när nuvarande lag började gälla. Mot denna bakgrund framstår de senaste

årens ökade avslagsfrekvens som oroande. Alltjämt reses också krav på prövningsförfarandets avskaffande, bl. a. i det brev som svenska kyrkans biskopar 1984 avlät i fredsfrågan.

Det kristna riksmötet i Jönköping 1983 krävde en utredning om ett nytt prövningsförfarande. Att frågan tas upp vid en översyn framstår som tämligen självklart. Möjligheterna att ytterligare förenkla prövningen bör särskilt övervägas.

Tjänstgöringsalternativ

Såsom ovan nämnts innebar 1978 års proposition att de vapenfria tjänstgöringsalternativen knöts till krigssamhällets behov. Likafullt har den nya lagen i sin tillämpning inneburit en betydande breddning av den vapenfria tjänstens innehåll. Det hindrar inte att den starka anknytningen till de civila totalförsvarsmyndigheterna kan tänkas provocera värnpliktiga som skulle vara berättigade till vapenfri tjänst att i stället totalvägra.

Försvarsutskottet hänvisar i sitt betänkande 1984/85:9 till att 1983 års värnpliktsutbildningskommitté utreder tjänstgöringsalternativen för vapenfria (dir. 1984:15). Resultaten av kommitténs arbete väntas enligt utskottet belysa vapenfrilagens effekter. Kommittén har emellertid inte i uppdrag att granska den av oss påtalade anknytningen till krigssamhällets behov. Det finns därför anledning att inkludera även denna fråga i den översyn vi föreslår.

Alternativ till fängelsestraff vid totalvägran

1973 års vapenfriutredning hävdade att ingen skall behöva dömas till fängelse enbart av skälet att han vägrar bära vapen och föreslog att samhällstjänst utdömd av domstol kunde vara ett sätt att lösa problemet. En rad praktiska och principiella invändningar framfördes emellertid mot förslaget, som inte följdes upp i propositionen. Som ovan redovisats kvarstår problemet, låt vara att det är av mindre omfattning än det var före nuvarande vapenfrilag.

Utredningens nyss refererade ståndpunkt bör enligt vår uppfattning aktualiseras. En huvuduppgift för den föreslagna översynen bör vara att utarbeta förslag i syfte att så långt möjligt undanröja det problem som fängelsestraff vid vapen- och värnpliktsvägran utgör, och måste utgöra, i ett samhälle med respekt för människors samvetsbestämda övertygelser.

Hemställan

Med hänvisning till vad som ovan anförts hemställer vi
att riksdagen hos regeringen begär en översyn av vapenfrilagen.

Stockholm den 24 januari 1986

Evert Svensson (s)

Georg Andersson (s)

Inga-Britt Johansson (s)

Viola Furuhjelke (s)

Oskar Lindkvist (s)

Berndt Ekholm (s)

